

УДК 316.3:027

ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕКИ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

А. В. Сусак

*Львівського національного університету імені Івана Франка
susanne@ukr.net*

Вивчено зміни функцій бібліотеки як соціального інституту в сучасному інформаційному просторі. Виділено усталені та очікувані функції. Очікувані функції мали б стати відповіддю на модернізаційні процеси інформаційного середовища. Розглянуто головні проблеми, що перешкоджають виконанню тих чи інших функцій сучасними бібліотеками в Україні, визначено можливі шляхи подолання цих проблем для поліпшення функціонування бібліотек у майбутньому.

Ключові слова: сучасний інформаційний простір, бібліотека як соціальний інститут, функції бібліотеки (усталені та очікувані).

Відомий німецький соціолог П. Карштедт у праці “Studien zur Soziologie der Bibliothek” зазначив, що будь-яка публічна бібліотека втілює дух суспільства, чий ціннісно-нормативні зразки комплектовані в книжковому зібранні того чи іншого обсягу, заданого устрою, функціональної напрямленості, рівня доступності [1]. На нашу думку, бібліотеку можна вважати повноцінним соціальним інститутом, що входить до комплексу культурних інститутів суспільства, має свої соціальні правила та норми, функції та функціонерів. Проблема функцій бібліотеки цікавить багатьох дослідників – як бібліотекознавців, так і соціологів; щоправда, публікацій російських авторів з цього питання є набагато більше, ніж українських. Функції бібліотеки можна розділити на усталені та очікувані, що мали б стати відповіддю на інноваційні зміни в сучасному інформаційному просторі.

Культуролог Т. Маркова, розглядаючи функції бібліотеки у історичній перспективі, зазначила, що у всі часи її головною функцією було збереження та розширення знань [2]. Дещо детальнішу класифікацію усталених (на мою думку) функцій бібліотеки запропонувала російська дослідниця М. Самохіна у статті “Библиотека как социальный институт и ее функции”:

- 1) кумуляція – зібрання і збереження документів та інформації про них;
- 2) класифікація – “складання” документів у фонд, що є моделлю культури;
- 3) трансляція – надання абонентам класифікованих документів та інформації про них;
- 4) ціннісна орієнтація – ієрархізація елементів моделі культури, виділення цінностей і рекомендація їх абонентам [3].

Цей перелік є неповним та однобічним, адже тут перераховані лише внутрішні, технічні функції бібліотеки, чи, якщо точніше – бібліотекаря, тоді як бібліотека є не

вживав термін “ціннісна орієнтація”, оскільки в соціології та психології це поняття розуміють як “особистісну орієнтацію стосовно цінностей тих чи інших соціальних груп” [4, с. 678]. Проте цю функцію доцільно було б назвати, наприклад, “орієнтаційно-дорадчою”.

До усталених функцій бібліотеки варто додати й такі:

- освітньо-соціалізувальну – бібліотека є одним з тих інститутів, який сприяє засвоєнню індивідом знань, норм та культурних цінностей, необхідних для його становлення та життєдіяльності у суспільстві;
- стабілізувальну – тобто забезпечення доступу до інформації, вирівнювання інформаційних можливостей різних категорій населення, долаючи ціновий поріг.

Остання з названих вище функцій бібліотеки є дуже актуальною в сучасних умовах, оскільки більшість теоретиків постіндустріального суспільства (М. Кастельс, О. Тоффлер, Д. Белл) зазначає, що центральне місце в ньому посідатимуть знання та інформація, перетворюючись на найважливіший соціальний та економічний ресурс. Однак стрімке поширення аудіовізуальних інформаційних засобів, а пізніше – комп’ютерів та Інтернету, кардинально змінило монополію друкованих засобів на інформацію. Цей процес спричинив появу нового типу нерівності, а саме – “цифрової”. Термін “цифрова нерівність” широко використовують у соціології для визначення розриву між тими, хто має доступ до новітніх інформаційних технологій і ефективно ними користується, і тими, хто такої можливості не має [5]. У цьому контексті до нових *очікуваних функцій* бібліотеки варто зачислити її активну роль у подоланні саме цифрової нерівності, забезпеченні доступу не лише до традиційних, а і до новітніх інформаційних засобів для широких верств населення (наприклад, Д.Равинський вважає, що бібліотеки повинні стати “воротами” в Інтернет для тих, хто не має доступу до мережі [6]).

З іншого боку, як уже зазначено, поява та стрімке поширення новітніх інформаційних засобів спричинила значні зміни в соціокультурному бутті книги. Багато дослідників із тривогою зазначає, що читання (особливо “не ділове”) стало менш поширеним та популярним, поступаючись аудіовізуальним засобам комунікації [7]. Тому деякі науковці (наприклад Т. Новикова, В. Стельмах, І. Соловйова) переконані, що в умовах зниження інтересу до книг *очікуваною функцією* сучасної бібліотеки повинне стати також формування зацікавлення читача літературою [8 - 10]. Фактично у бібліотеці вбачають культурний центр, де могли б відбуватись зустрічі з письменниками, обговорення літературних новинок та інші цікаві заходи, що мали б сприяти популяризації книги та читання.

З урахуванням цього ми пропонуємо наступну класифікацію.

До усталених функцій бібліотеки доцільно зачислити:

- забезпечення збереженості та поширення задокументованих знань суспільства, що передбачає кумуляцію, класифікацію та трансляцію документів;
- орієнтаційно-дорадча;
- освітньо-соціалізувальна;
- стабілізувальна.

До *очікуваних функцій* бібліотеки належать:

- участь у подоланні “цифрової нерівності”;
- популяризація книжок та читання, формування зацікавленості до літератури.

Постає актуальне питання: наскільки ефективно сучасна бібліотека в Україні виконує усталені функції та наскільки вона є готовою до виконання *очікуваних*? Зазначимо, що

сьогодні є низка проблем та чинників – як зовнішніх так і внутрішніх – котрі перешкоджають ефективному функціонуванню соціального інституту бібліотеки. Далі коротко схарактеризуємо їх.

У радянський період розвиток масової бібліотеки як інструмента ідеологічного виховання та соціалізації радянської людини вважали пріоритетною галуззю, його активно контролювала та підтримувала держава. Звичайно, така ситуація визначала наповнення бібліотечних фондів та доступність тільки тих видів літератури, що були дозволені владою. Після розпаду СРСР відбувся відхід держави від соціальної та культурної сфер, у тому числі й від галузі книговидання та бібліотечарської справи, що призвело до повного колапсу попередньої інституційно-репродуктивної системи тоталітарного суспільства [1]. Цей відхід зумовив дві протилежні тенденції. З одного боку, демократизацію ринкових відносин, зменшення цензурування, а з іншого, – проблеми з реорганізацією та інформаційним оновленням культурних інститутів, а також їхнім матеріально-технічним забезпеченням. Статистика свідчить про занепад бібліотечної галузі в сучасній Україні – за перше десятиріччя незалежності загальна кількість бібліотек зменшилась на 9% (у містах – на 20%, а в сільській місцевості – на 5%), на 13% скоротились бібліотечні фонди (місто – на 14%, село – на 12%) [7]. Проблемою є не лише зменшення книжкового фонду в бібліотеках, а й його “старіння”, скорочення надходжень нової літератури, і як наслідок послаблення інтересу з боку розвинених читацьких груп.

За даними багатьох досліджень (у тім числі й проведеними кафедрою історії та теорії соціології ЛНУ у лютому 2003 р.), головними відвідувачами бібліотеки є молодь, що навчається – школярі та студенти; відповідно, головними цілями їхніх відвідин є пошук навчальної та освітньої літератури [11]. Отож, можемо зробити висновок, що бібліотека досить ефективно виконує освітньо-соціалізувальну функцію. Проте, на думку відомих російських соціологів Л. Гудкова та Б. Дубіна, у наш час функції масової бібліотеки відповідно до складу основних читачів, книжкових фондів і технічного забезпечення переважно зводяться лише до участі в первинній соціалізації, характерній радше для сім’ї та школи. Учені вважають, що завершивши цей етап загального оволодіння соціальними і культурними навиками, читачі покидають таку загальнодоступну бібліотеку – середньостатистичний читач змінює її на телевізор, вимогливіша та кваліфікована публіка – на інші джерела книг і періодики, зрештою на мережеві комунікації, не обов’язково пов’язані з друком і книгою [1].

Нова функція бібліотеки – забезпечення вільного доступу користувачів до світових інформаційних ресурсів – нерозривно пов’язана з процесами комп’ютеризації. Очевидно, ці процеси сприяли б також залученню нових кіл читачів та оптимізації роботи самої бібліотеки. Проте в цьому контексті є досить серйозні суперечності між потребами модернізації та відсутністю фінансових можливостей і державної підтримки. На мою думку, існує ще одна важлива проблема – консерватизм бібліотечних працівників, брак ініціативності та прагнення до інновацій з їхнього боку. Як приклад, можна навести дані російських соціологів, які проводили дослідження “Ефективність надання платних послуг у міській бібліотеці” (лютий 2003 р., N=400), в ході якого опитано як відвідувачів бібліотек, так і експертів, тобто бібліотечарів. Дослідження засвідчило, що середній вік бібліотечаря – 42 роки, 90% – жінки. Виявлено значні відмінності у поглядах користувачів та експертів. Наприклад, для абонентів надзвичайно важливими є такі послуги в бібліотеці, як можливість доступу до комп’ютерів та Інтернету, ксерокопіювання, тоді

як бібліотекарі надають їм другорядного значення, вважаючи набагато важливішим розширення бібліотечних фондів [12]. Читачі демонструють умовно мобільну стратегію споживання інформації, тоді як бібліотекарі – стабільну.

Отож, у сучасній Україні є значні труднощі із виконанням бібліотекою її функцій – як усталених, так і очікуваних. Головними причинами цих труднощів є недостатня підтримка бібліотеки з боку держави, складне фінансове становище в цій галузі, а також консерватизм бібліотечних працівників, що сповільнює процеси модернізації бібліотек, оновлення їхніх фондів. Це спричиняє низький рівень зацікавлення читачів, використання бібліотечних фондів здебільшого у навчальних цілях.

На нашу думку, поліпшенню ситуації могли б сприяти такі заходи:

- уведення/розширення мережі платних послуг у бібліотеці, залучення спонсорських коштів для підвищення її матеріального рівня;
- залучення до роботи в бібліотеках молодих ініціативних працівників;
- проведення маркетингових та соціологічних досліджень серед користувачів для отримання “зворотного зв’язку” та поліпшення рівня задоволеності читацьких потреб у майбутньому.

-
1. Гудков Л.Д., Дубин Б.В. Российские библиотеки в системе репродуктивных институтов: контекст и перспективы // Новое литературное обозрение. – 2005. – № 74. – С. 166–202.
 2. Маркова Т.Б. Библиотека как феномен культуры. Автореф. дис. канд. филос. наук. – СПб., 1999 // <http://www.library.run/sociology>
 3. Самохина М.М. Библиотека как социальный институт и ее функции // Библиотека и общество в России 90-х годов XX века: материалы семинара. – М., 1994. – С.12 – 18.
 4. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / За заг. ред. В.І. Воловика – К.: УЦДК, 1998. – 736 с.
 5. Арсенко А., Гирич В., Толстих Н. Динаміка інформатизації українського суспільства в контексті глобалізації та фрагментації інформаційно-комунікативних технологій // Українське суспільство 1994–2005. Динаміка соціальних змін – К.: ІС НАН України, 2005 – С. 417–432
 6. Равинский Д.К. Библиотеки и Интернет: проблемы социального взаимодействия // <http://www.library.ru/sociolog>
 7. Ручка А., Костенко Н., Скокова Л. Мас-медіа і культура у контексті соціетальних перетворень // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття / За ред. М.Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 1999. – С. 542–547.
 8. Новикова Т.А. Роль библиотеки в формировании интереса к современной художественной литературе // Школьная библиотека. – 2005. – № 6. – С.22–25.
 9. Стельмах В. Современная библиотека и ее пользователи // <http://www.library.ru/sociolog>
 10. Соловьева И. И. Социологические и маркетинговые исследования как метод изучения потребителя публичной библиотеки // <http://www.rba.ru:8100>
 11. Цимбалюк Н. Модернізація інформаційної діяльності сільської бібліотеки // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць. – Харків: ВЦ ХНУ ім. В.Каразіна, 2005. – С.520–522.
 12. Борисов А. С. Эффективность платных услуг или способ выживания библиотеки в условиях рыночных отношений // <http://www.library.ru/sociolog>

THE FUNCTIONS OF LIBRARY IN CONTEMPORARY INFORMATIONAL SPACE

A. V. Susak

Ivan Franko National University of L'viv

The article is devoted to the study of the changes in the functions of library as a social institute in the contemporary informational space. The established and the expected functions of modern library have been distinguished. The expected functions are considered to become an answer to the modernization process of the informational space. The main problems that impede the fulfillment of modern libraries' functions in Ukraine have been examined. Possible ways of solving of these problems are proposed.

Key words: contemporary information space, library as a social institute, functions of a library (established and expected)

Стаття надійшла до редколегії 21.04.2007

Прийнята до друку 15.10.2007